

Anmeldelser

Jacques Derrida, *Tro & viden. De to kilder til "religionen" ved den blotte fornufts grænser*, Oversat af Kristian Olesen Toft og Bjarke Mørkøre Stigel Hansen, Klim 2024, 149 s., 249,95 kr.

I 1994, nærmere bestemt fra d. 28 februar til d.1 marts, blev der afholdt et filosofisk 'topmøde' på den lille italienske ø Capri, ud for Napoli. Temaet var religion og blandt deltagerne var nogle af de førende europæiske tænkere tilhørende det man populært omtaler som den kontinentalfilosofiske tradition. Udkommet var et særnummer af *Annuario Filosofico* udgivet på både italiensk og fransk med bidrag fra symposiets deltagere, der blandt andet bestod af Hans-Georg Gadamer, Eugenio Trias, Gianni Vattimo og Jacques Derrida. De to sidstnævnte fungerede som tovholdere på udgivelsen sammen med den italienske forlægger Giuseppe Laterza. Den her anmeldte danske oversættelse af Jacques Derridas tekst *Tro og viden: De to kilder til "religionen" ved den blotte fornufts grænser* stammer fra denne udgivelse og har således Capri-seminaret som kontekst. Noget som tekstens to oversættere Kristian Olesen Toft og Bjarke Mørkøre Stigel Hansen fint redegør for indledningsvist i deres forord (s. 7-43).

Derridas teksts disposition demonstrerer dens oprindelige konkrete kontekst og tekstens affattelsessteder og -anledninger. Teksten består af 26 indledende afsnit, i kursiv, "Italiske kursiver" (s. 47-73), knyttet til symposiet på Capri, som udgøres af givelsen og bearbejdningen af seminarets "improviserede propositioner". Derpå følger 26 afsnit, "Postscriptum" (s. 75-133), en form for eftertanker, knyttet til Laguna Beach i Californien, hvor Derrida opholdt sig da han forelæste på University of California. De 52 afsnit afsluttes med de – igen – kursiverede ord: "Måske var det dét, jeg ville have ønsket at sige om eller fra et vist morijabjerg – da jeg drog til Capri sidste år, i nærheden af Vesuv og Gradiva. [...] 'Et af de spørgsmål, jeg aldrig vil undslippe, er religionens'" (s.133-134).

Men hvad er det, der gør religionens spørgsmål uomgængeligt? Et indledende emne i Toft og Hansens forord er den aktualitet som udgivelsen havde i midten af 1990'erne, hvor religionens genkomst var et dagsordensættende tema. Derridas teksts afsluttende citat stammer netop, som det kan læses i oversætternes noter (s. 138-149) fra en samtale mellem Jean Genet og "syv unge palæstinensere i Paris i september 1972". Dette citat suppleres af Derrida med en henvisning til Genets beskrivelse af den religiøst motiverede massakre i Shatila og vidner således eksplicit om religionens samtidige samfundsmæssige betydning og om en akut erfaring af religionernes voldspotentialer. Det naturligt opfølgende spørgsmål for læseren er, hvad det så er, her 30 år senere, der gør at teksten nu skal udgives på dansk?

Det er et spørgsmål, der rummer flere svarmuligheder. Et svar går på tekstens filosofiske og teoretiske relevans. Et andet på tekstens samtidsdiagnostiske kvalitet. En helt tredje måde at besvare spørgsmålet på er ved at påpege, at teksten har en samtidsdiagnostisk kvalitet netop på grund af sin filosofiske og teoretiske relevans, men selv sagt også på grund af dens emne. I forhold til den filosofiske og teoretiske læsning, så rammesætter, kontekstualiserer og udfolder forordet på fornem vis Derridas tekst inden for forfatterskabet og Derridas tænkning. Dette bidrager væsentligt til forståelsen og læseoplevelsen af en tekst, der, som langt de fleste af Derridas tekster, er vanskelig. Men, som Toft og Hansen påpeger i forordet, udfordrer Derridas tekst grundlæggende teorien om sekularisering og de forestillinger som er knyttet dertil. Dermed åbnes der for en refleksion over og undersøgelse af de måder, hvorpå religion til stadighed spiller en rolle i moderne samfund. Den refleksion og de undersøgelser der rejser sig deraf, er ligeså relevante i dag som for 30 år siden. Desuden har teksten i dag, ikke bare på grund af sin behandling af religion, men også med sine refleksioner over forholdet mellem tro og viden, religion og fornuft, en aktualitet, der var svær at forudse før de seneste års tale om det post-faktuelle samfund, 'fake-news' og antiintellektualisme.

Derridas tekst falder altså i to dele og handler kort sagt om religion. Et ord han kalder "*det klareste og dunkleste*" (s.49). Selve religionsbegrebet og dets etymologi behandles indgående i igennembogen. For som Derrida skriver:

At tænke 'religion' er at tænke det 'romerske'. [...]. Alt, der siges og gøres i dens navn, bør bevare den kritiske erindring om denne benævnelse. Som europæisk var den først og fremmest latinsk. [...]. Vi [deltagerne på Capri] repræsenterer og taler fire forskellige sprog, men vores fælles 'kultur' er, lad det være sagt med det samme, helt åbenlyst kristen, knap nok jødisk-kristen. Der er ingen muslimer iblandt os... Ej heller nogen repræsentant fra andre kulturer. Ingen kvinder! Det må tages med i betragtning! (s.50-51).

Dermed udtaler Derrida, på trods af den ellers overvejende anti-utopiske position i hans tænkning, et ønske om en mere universelt repræsentativ samtale og et mere universelt fællesskab. Det der omgiver Derridas tekst, såvel som de andre tekster fra Capri-seminaret, er erfaringen af religionernes voldspotentiale. Gennem kritikken af grænsedragningen mellem religion og det sekulære anfører Derrida en ikke-sekulær kerne bag fænomener, der ellers typisk forstås sekulære, hvorved han stiller spørgsmålet om hvorvidt "De krige eller militære 'interventioner', som det jødisk-kristne Vesten fører i de højeste sagers navn (den internationale ret, demokratiet, folkenes, nationernes eller staternes suverænitet, endda de humanitære imperativer), er de ikke også, set fra en bestemt vinkel, religionskrige?" (s. 79). Udover at påpege det partikulære i "de højeste sagers navn" der hævdes at være universelle, rejser der således spørgsmålstejn ved forestillingen om adskilte samfundssfærer som økonomi, ret, politik og religion. Derved tager Derrida selve den vestlige modernitetsforståelse og dens globalisering under kritisk behandling og påpeger dens ophav i en specifik kulturel kontekst. Som han skriver, må det "tages til efterretning at vi allerede taler latin. Vi bemærker dette for at minde om, at alverden i dag taler latin (ofte gennem angloamerikansk), når den påberåber sig *religionens navn*." (s. 81). Dette forhold indfanges af Derrida med begrebet "mondialatinisation" som oversættes med "globalatinisering".

Den globale spredning af en bestemt forståelse af religion modelleret over kristendommen, er noget man også finder teoretiseret i en eksplicit religionsvidenskabelig sammenhæng hos eksempelvis Peter Beyer i *Religions in Global Society* (2006), om end med et noget andet teoretisk afsæt. Ligeledes genfindes opmærksomheden på religions-begrebets kulturspecifikke herkomst og dets etymologiske rødder indenfor en europæisk (kristen) tradition og alle de positioner, der herigennem udelades og udelukkes, indenfor det religionsvidenskabelige fagområde i blandt andre Talal Asads *Genealogies of Religion* (1993) og Brent Nongbriss *Before Religion: A history of a modern concept* (2013). I den forstand kan man læse Derridas tekst som en filosofisk refleksion over religion, som ikke blot er religionsfilosofisk relevant, men også bredere religionsvidenskabeligt interessant og som på trods af tekstens sværhed kan informere de teoretiske debatter om blandt andet religionsbegrebet og sekulariseringsprocesser med et filosofisk perspektiv.

Derrida tager selv, i bogens sjette afsnit, fat i tesen om religionens genkomst og problematiserer den stærke sekulariseringstanke, der antager at religionen helt forsvinder i en form for nulsumsspil, hvor videnskab og oplysning står på den anden side af religion. Tværtimod er sådan er opfattelse ifølge Derrida utilstrækkelig til at forstå, hvad det er der sker lige nu. På samme tid som denne stærke sekulariseringsforståelse er et barn af oplysningen, tilskriver Derrida grundlaget for sin egen position i Oplysningstænkningen og, med en henvisning til Immanuel Kant, det at "*tænke religionen eller at lade den komme til synes 'inden for den blotte fornufts grænser'.*" (s.55). Oversætterne har på oplysende vis inkluderet "*Immanuel Kant: Om de fire parerga til 'Religionen indenfor den blotte fornufts grænser'*" som et appendix (s. 135-137). Disse 'tilføjelser', som det græske ord 'parergon' betyder, til *Religionen inden for den blotte fornufts grænser* er udeladt fra den eksisterende danske udgave af Kants værk. Kants (protestantiske) oplysningsforankrede religionsudlægning og -kritik diskuteres indgående af Derrida. Kants skelnen mellem "*Den blotte kults religion*" og "*Den moralske religion*" – hvoraf følger et skel mellem en reflekterende tro og en dogmatisk tro – bliver til afsættet for Derridas fremstilling, fordi modsætningen "*provisorisk [kan] bidrage til at strukturere en problematik*" (s. 57-58) – en problematik der består i Kants (og andres) "*grundlæggende kristne aksiomatik*" (s. 61) og grammatik. Deroverfor stiller Derrida muligheden for at mere universelt alternativ, "*en mulighed, som ikke kun er kristen*" (s. 71), som han finder ansatser til i de abrahamitiske religioners idéer om "*det messianske*" og den platoniske filosofis "*chora*". Han skriver:

Alt imens man undersøger den onto-teologisk-politiske tradition, der krydser den græske filosofi med de abrahamitiske åbenbaringer, må man måske udstå prøvelsen af det, der stadig yder den modstand og som altid vil have ydet den modstand, indefra eller ligesom fra et ydre, der arbejder og yder modstand i det indre. (s. 70).

Her er det interessante, at Derridas tekst således både afviser religion og omfavner religion, fordi den, ifølge ham, indeholder et radikalt potentiale for selvoverskridelse og dermed en mulighed for at tænke hinsides religion på en anden måde end som sekularisering, der netop er bundet til religionen.

Tro og viden er en central tekst i det 20. og 21. århundredes religionsfilosofi. Blandt andet igennem Derridas tekst gives religionen igen en central plads i filosofien, efter religion i store dele af det 20. århundrede havde været et marginaliseret emne. Således er den en uomgængelig del af den vending mod religion, som indtræder i filosofien i overgangen mellem det 20. og 21. århundrede. At den nu er tilgængelig på et dansk, suppleret af blandt andet et oplysende og velskrevet forord, gør at det er en udgivelse, der er uomgængelig for den religionsfilosofisk interesserede læser, og bestemt relevant for alle andre, der beskæftiger sig med religion og sekularisering såvel historisk som aktuelt. Det er intet mindre end en fremragende udgivelse.

Erik Sporon Fiedler, Postdoc, Ph.d.
Religionsvidenskab, Københavns Universitet